

ЈЕЗИК У ПОВЕЉИ ВЕЛИКОГ ЧЕЛНИКА РАДИЧА МАНАСТИРУ КАСТАМОНИТУ ИЗ 1430/1431. ГОДИНЕ¹

У раду се доноси издање текста у оригиналној графици и транскрибован текст повеље српског средњовековног властелина, великог челника Радича, светогорском манастиру Кастамониту из 1430/1431. године. Поред неопходних филолошких коментара уз издање текста и основних напомена о палеографским, правописним и језичким одликама повеље, овде се публикује и фотографија оригинала.

Кључне речи: Велики челник Радич, манастир Кастамонит, српске средњовековне повеље, XV век.

1. Уводне напомене

У архиву светогорског манастира Кастамонита² чувају се данас оригинали двеју старосрпских повеља из четврте деценије XV века које је манастиру издао српски средњовековни властелин, велики челник Радич³. У овом раду доноси се издање текста у оригиналној графици и транскрибован текст повеље издате 6939. године од стварања света (између 1. септембра 1430. и 31. августа 1431. године). Поред неопходних филолошких коментара уз издање текста (према моделу који је примењен у Младеновић 2003, 2007), овде се дају и основне напомене о палеографским, правописним и језичким одликама повеље, а у додатку се – како је и обичај у оваквим радовима – објављује и фотографија оригинала (Архив Српске академије наука и уметности, сигнатура 8885/3, снимлио В. Мошин 1939.),

- 1 Рад је урађен у оквиру научног пројекта 148024Д који финансира Министарство науке Републике Србије.
- 2 Према предању, манастир Кастамонит основан је још за време цара Константина Великог. Први писани помени потичу из 11. века. Манастир је током 14. века страдао од великог пожара. Обновно га је и други ктитор постао му велики челник Радич, а помагао га је и деспот Ђурађ Бранковић. Саборни храм из 19. века посвећен је Св. Апостолу и Првомученику Архиђакону Стефану. Опширније о историји манастира у Oikonomidès 1978: 1–21.
- 3 За време кнеза и деспота Стефана (1389–1427) челник, а за време деспота Ђурђа (1427–1456) велики челник, овај властелин се након смрти своје жене замонашио у манастиру Кастамониту добивши име Роман. Према мишљењу С. Новаковића (1881), Радич је постао јунак српске народне поезије, где се јавља под именима Змај, Змај-Огњени, Змај од огња, Змај-Облачић, Облак, Облачина или једноставно Облачић Раде. О челнику Радичу исп. и Тошић 1976, Шкриванић 1973, Спремић 1994: 116–119; 170–173; 204–205.

на основу које је и спроведено истраживање⁴. Хронолошки млађа повеља, издата 22. маја 6941. године од стварања света (1433. године), разликује се како по обиму и садржају⁵, тако и по језику, те ће стога бити предмет посебног рада.

2. Издање текста

2.1. Ранија издања

Колико нам је познато, повеља је до сада публикована у издањима Љубомира Стојановића (1890: 34) и Стојана Новаковића (1912: 548–549)⁶. Ниједно од ових издања не задовољава критеријуме модерне текстологије, како због едиционог поступка, тако и због релативно бројних графичких и језичких одступања од оригинала.

2.1.1. Разлике према издању Љ. Стојановића

У следећим примерима уместо графеме о (како је код Љ. Стојановића) стоји графема w (како је у оригиналу): монастира 4 – мѡнастира 4, Горы 9 – Гѡры 9, всако 15 – всакѡ 15, монастирь 19 – {м}ѡнастирь 19, монастирь 24 – мѡнастирь 24, монастироу 25 – мѡнастироу 25.

У следећим примерима из Стојановићевог издања: въздвигоутѣ 5, повиноуль 9/10, светомоу мѡнастироу 12, хрѣсвоулоу 20, Роудникоу 22 – уместо графеме оу треба да стоји графема љ према оригиналу: въздвигнѡтѣ 5, повинѡль 9/10, светомѡ мѡнастирь 12, хрѣсвѡлоу 20, Рѡдникоу 22.

Неколико скраћеница Љ. Стојановић је без разлога оставио неразрешеним: тако уместо ѡца 1 треба да стоји w(тъ)ца 1, а уместо љ 1, 9 и љ 15 треба да стоји кс(тъ) 1, 9 и кс(тъ) 15. За разлику од Љ. Стојановића који је скраћеницу сѡд 1 разрешио као сѡд 1, ми смо се определили за с(ѡ)на 1, будући да се у целој повељи очитује тежња за писањем графеме ѡ на ети-

4 Фотографија је релативно добро очувана и употребљива за филолошку анализу. Један део текста, између четвртог и деветог реда, неповратно је изгубљен услед пресавијања, а на неколико других места текст повеље је оштећен, док је на крајевима избледео и нешто тежи за читање.

5 Овим опширним актом Радич је прописао устројство и начин живота у манастиру (општежиће), даровао му неопходне ствари за обављање службе (свештеничке одежде, свећњаке, кадионице, богослужбене књиге, итд.), и истовремено осигурао манастиру – како за живота тако и после смрти – приходе од рударских насеобина у Руднику и Новом Брду, годишњи прилог од двадесет литара сребра о Ђурђевдану, као и храну и годишњи прилог од два литра сребра манастирској болници за помоћ болеснима (издање Стојановић 1890: 34–36, Новаковић 1912: 549–553, превод Трифуновић 1996: 129–133).

Ова се исправа – према речима Ђ. Трифуновића (1996: 130) – својом садржином издаја међу осталим српским средњовековним повељама. М. Спремић је назива и типик (1994:171), међутим, према Ђ. Трифуновићу (1996:130), она, ипак, не може бити типик, који опширније установљава начин живота и читаво богослужење у једном манастиру.

6 Међу актима из Архива манастира Кастамонита које доноси Oikonomidès 1973 не налазимо Радичеве повеље.

молошком месту. Љ. Стојановић примере у којима се на крају речи налази надметнути сугласник (са титлом или без титле) недоследно доноси – некад са полугласником на крају (имь 5, вѣсакыимь 9, стоить 11, итд.), некад без њега (прѣд 1, оутѣѣхъ 12, индѣстѣиъ 27). Све овакве примере сматрали смо скраћеницама, и у складу са тим, али и са чињеницом да се у нескраћеним примерима полугласник у овој позицији редовно пише као ознака за крај речи, сматрали смо да на крају речи редовно треба реконструисати полугласник (дакле прѣд[ь] 1, оутѣѣх[ь] 12, индѣстѣи[ь] 27). Пример ѣтныи 2 из оригинала Љ. Стојановић је разрешио као ѣстныи 2, што је у нашем издању донето без графеме ѣ у -стѣн- (дакле као ѣ(ь)стныи 2), будући да се у овој позицији некадашњи слаби полугласник најчешће није писао. На сличан начин смо поступили и у примеру ѣнѣхъ 20 – дакле без реконструкције графеме ѣ иза надредног х.

Поред ових графичких забележено је и неколико језичких одступања. Уместо ѡво записаније 1 како стоји у Стојановићевом издању, мишљења смо да треба читати ѡвози {пи}саніе 1, иако се на снимку графема и не види најјасније. Овако читање ослања се на бројне друге примере у тексту у којима је партикула зи додата на облике заменица (томзи 12, ѡвози 14, 15, 25/26, ѡнози 15, ѡвози 17, ѣнѣхъ 20, ѡнѣмзи 21, онехъ 22), као и на примере у којима је графема ѣ искључива ознака /и/ испред [je]: свѣд[ѣ]ніе 1, въздвигнѣтїе 5, {ѡбно}влєніе 5, оусрѣдїемь 8, по{ви}нова {н}їемь 8.

Уместо дв{н}дѣ 18 и донде 26 како стоји у Стојановићевом издању за ове тешко читљиве примере претпоставили смо облике дв{н}де{ж(е)} 18 и дондеж(е) 26 у ослонцу на читљив пример из 14. реда: дондеж(е).

Пример вѣ мѣсто 20 из Стојановићевог издања треба исправити у вѣмѣсто 20, будући да се на снимку јасно види графема ѣ. Спојено писање има оправдања будући да се ради о сложеном предлогу, а не о предлошко-падежној конструкцији.

Остала одступања од оригинала не изискују посебан коментар те ћемо их стога само набројати: уместо тѣ 19 треба с(вѣ)ты{и} 19, уместо кастамонитскыи доходѣи 24 треба кастамонитскыи цю доходѣи 24 и уместо вышєпи{са}нна 27 треба вышєпи{са}нна 27.

2.1.2. Разлике према издању С. Новаковића

С. Новаковић доноси текст повеље нормализованим правописом у коме недостају графеме ѡ, ѣ и џ. У следећим примерима у Новаковићевом издању уместо графеме ѡ погрешно стоји графема о: ѡ(тѣ)ца 1, ѡвози 1, с(вѣ)ценнонѡкох(ь) 2, Архїдїакѡна 3, Неѡфит(ь) 3, ѡбитѣли 3, Адѡна 4, мѡнастира 4, 10, помѡщници 5, мѡнастирь 7, 21, 24, хтїтѡра 8, ѡбѣгѣи 9, мѡнас{т}ир[ь] 11, мѡнастирьѣ 12, ѡвози 14, прихѡде 14, Геѡргїа 15, 25, ѡнози 15, ѡвози 15, 25/26, вѣсакѡ 15, ѡсѣбѣнь 16, ѡвози 17, дв{н}де{ж(е)} 18, {м}ѡнастирь 19, {кас}тамѡнитскыи 19, ѡд[ь] 19, 22, 23х2, госпѡдскомь 20, хрсѡвѣлоу 20, ѣнѣхъ 20, ѡнѣмзи 21, мѡнастироу 25, ѡба 26, индѣстѣи[ь] 26.

Примери у којима у Новаковићевом издању уместо графеме оу треба да стоји ѣ: игѣме{нь} 2, въздвигнѣтїе 5, повинѣль 9/10, с(вѣ)томѣ мѡнастирьѣ 12, хранѣ 13, коупѣ{ю} 13, хрсѡвѣлоу 20, Рѣдникуу 22.

Примери у којима према шт у Новаковићевом издању треба да стоји лигатура ц: с(ве)ценноинѡкох(ь) 2, помѡцници 5, еце 12, годице 12, 14, 16, цо 13, 16, 20, 21, 22x2, Врѡкѡвциц {и} 26.

Као и Љ. Стојановић и С. Новаковић пример ѡца 1 оставља неразрешеним, што смо ми донели као ѡ(ть)ца 1. Скраћенице љ 9 и љ 15 С. Новаковић доноси као љ 9 и љ 15, што је у нашем издању исправљено у љс(ть) 9 и љс(ть) 15. У 26. реду Новаковић доноси междоу што смо ми према снимку оригинала исправили у м{љ}ждю. У неколико примера Новаковић није бележио графему љ: тако уместо Ђ 1, сѡградилъ 22/23, ѡ 27 у нашем издању стоји Ђ 1, сѡградилъ 22/23 и ѡ 27, а у једном је примеру додао графему ѡ (ѡ 2) иако је нема на снимку оригинала. Будући да је примере ѡа 1, ѡтнѡи 2 и ѡѡѡѡѡ 20 С. Новаковић донео као и Љ. Стојановић, нема потребе понављати оно што је речено у т. 2.1.1.

Осим примера помага 21 који треба исправити у помагаа 21, сва остала језичка одступања од оригинала не разликују се од Стојановићевих (в. т. 2.1.1.).

2.2. Начела публиковања текста

Приликом публиковања текста повеље у оригиналној графичкој придржавали смо се следећих начела: а) изостављени су надредни акценатски знаци, изузев у облицима ген. мн. именица; б) скраћенице под титлом разрешене су у округлим заградама (); в) скраћенице без титли разрешене су у четвртастим заградама []; г) надредна слова су спуштена у ред, што није посебно означавано; д) у стреластим заградама {} дати су реконструисани облици; љ) оштећена места обележена су тротачком е) задржана је оригинална интепункција; ж) употреба великог слова и правила о растављеном и састављеном писању речи прилагођена су савременом српском правопису; з) бројеви редова означени су у вертикалним заградама | |.

2.3. Текст повеље у оригиналној графичкој

† Вѡ име ѡ(ть)ца и с(ы)на и с(ве)т(а)го д(ѡ)ха. Да љс(ть) вѡ свѡд[ѡ]нїе вѡсѡкомоу прѡд[ѡ] кога се ввози {пи}санїе изнесе | 2 | ѡа ѡелникъ Радич(ь) пишоу сїа · како прїиде к намъ ѡ(ь)стнѡи вѡ с(ве)ценноинѡкох(ь) игѡме{нѡ} | 3 | Храма С(ве)т(а)го Ап(о)с(то)ла и Прѡвом(ѡ)ѡ(љ)н(и)ка и Архїдїаквна Стефана кѡр(ь) Неѡфит(ь) вѡ свитѡли | 4 | С(ве)тъне Горы Адѡна мѡнастира рекомаго Кастамонит(ь) · И вѡсѡ ... та сѡ нами мо | 5 | ѡвнѡ · да {в}исмо им[ѡ] вѡли пом{ѡцн}ици на вѡдвигнѡтїе и {внѡ}вление ... | 6 | ... не прѡвѡрѡсмо, нѡ примисмо ... | 7 | ... мо и крѡ ... мѡ с(ве)тїи мѡнастирь ел... | 8 | ... ѡмѡсто хтїтѡра сѡ вѡсѡкъим[ѡ] оу сѡрдїемѡ и по {ви}нова {н}їемѡ | 9 | ... ако љс(ть) ѡбѡчѡи С(ве)тъне Гѡры хтїтѡроу повинѡвати се · и како ... записѡли и по | 10 | вѡнѡл игѡумень и все брѡтѡство с(ве)т(а)го мѡнастира того оу свѡмѡ записѡнї {ѡ} | 11 | оу томзи да прѡбѡвѡю непрѡвѡвно никѡгда дѡндеж(љ) стѡит[ѡ] с(ве)тїи мѡнас{т}ир{ь}. | 12 | И еце оутѡѡх[ѡ] ѡа ѡелникъ Радич(ь) да давѡмѡ с(ве)томѡ мѡнастирьѡ на годице | 13 | двѡдѡсети литрьѡ

срѣбра, цю им(ь) кѣ быти за хранѣ да си коупѣ{ю} жито · И |14| за ввози да прихѣде всако годице, о празникоу С(ве)т(а)го Великом(ѣ)ч(е)н(и)ка |15| Х(ристо)ва Гевур҃га да си внози оузимаю. И ввози да ес(ть) непрѣмѣнно на всакѣ |16| годице · всѣѣнь инога цю кю помагати и крѣпити с(ве)тыи монасти{рь} |17| и подвизати, елика ми роука пода{в}аа. Ѡвози да боуде тврѣд{о и непоис}о |18| лѣвимо дв{н}де{же} смь живь · По прѣ...ѣстви же моемь еже къ Г(оспод)оу · да си |19| имаа с(ве)ты{и м}внастирь рекомї {кас}тамннитскыи вѣд[ь] моих(ь) сель седмь |20| сель цю соу записана оу госпѣдскомь хрѣсѣвѣлоу. вѣмѣсто внѣхзи два |21| десети литрь. Ѡвнѣмзи да се помагаа с(ве)тыи мвнастирь цю доходїи |22| вѣд[ь] онехзи седмь сель · И дѣлове цю имамь оу Рѣдникоу. и коло цю смь сѣ |23| градиль оу м{о}мь селоу оу Каменице. И вѣд[ь] дѣловь и вѣд[ь] кола половин{оу} да и |24| маа с(ве)тыи мвнастирь кастамонитскыи цю доходїи. а половин{а} |25| да не мвнастироу С(ве)т(а)го Великом(ѣ)ч(е)н(и)ка Х(ристо)ва Гевур҃га на Вракѣвциц{и И} вво |26| зи да стои м{е}ждю ними тврѣдо и непрѣмѣнно, дондеж(е) стое вѣа мо{настира} |27| Сїа вышѣпи{са}ннаа записаше се вѣ лѣт(о) сѣлѣ · индиктѣвн[ь]{?}.

2.4. Филолошке напомене уз издање текста у оригиналној графичи

Поред коментара који су дати уз издања Љ. Стојановића и С. Новаковића уз ово издање треба дати још неколико филолошких напомена.

Широко *e* и широко *o* у овоме издању посебно смо донели помоћу одговарајућих слова *e* и *o*.

Нејасна места настала услед оштећења рукописа реконструисана су према издању Љ. Стојановића: игѣме{нь} 2, {в}исмо 5, {внѣно}вление 5, по{ви}нова{н}їемь 8, мвнас{т}ир{ь} 11, коупѣ{ю} 13, монасти{рь} 16, пода{в}аа 17, тврѣд{о и непоис}о лѣвимо 17/18, с(ве)ты{и м}внастирь рекомї {кас}тамннитскыи 19/20, м{е}ждю 26, вышѣпи{са}ннаа 27.

Примере у којима се налази надредно слово на крају речи, било под титлом, било без титле, сматрали смо скраћеницама, и у складу са тим редовно смо реконструисали графему *ь* у овој позицији: прѣд[ь] 2, Радич(ь) 2, 12, с(вѣ)ценноинѣкох(ь) 2, кур(ь) 3, Кастамонит(ь) 4, им[ь] 5, вѣсакым[ь] 8, стоит[ь] 11, оутѣѣх[ь] 12, им(ь) 13, вѣд[ь] 19, 22, 23x2, моих(ь) 19.

На тешко читљивом крају 10. реда чини нам се да се виде контуре лигатурног ѣ – дакле записанї{ѣ} 10, а не записанїоу 10 како стоји код Љ. Стојановића и С. Новаковића.

У примеру половин{а} 24 реконструисали смо *а* (а не *оу* како је код Стојановића и Новаковића) према реченичном контексту.

У примеру на Вракѣвциц{и} 25 падежни наставак лок. јд. ж. р. реконструисан је према издању Љ. Стојановића, мада би се у овом случају могао претпоставити и облик са локативним наставком *-е*, према примеру из 23. реда: оу Каменице 23.

Датирање уз индикт оставили смо неразрешеним {?}, будући да се на снимку не види најбоље, и будући да Љ. Стојановић и С. Новаковић дају различита читања (први *ї*, други *д*).

3. Транскрибован текст повеље

3.1. Транскрибован текст повеље донет је савременом српском ћирилицом (са изузетком старосрпског полугласника који је обележен помоћу њ), при чему је задржан језик оригинала.

3.2. Текст

Въ име оца и сина и светаго духа. Да јест въ сведеније въсакому пред кога се овози {пи}саније изнесе.

|2| Ја, челник Радич, пишу сија, како приде к нам чьсни въ свештеноинокох, игуме{н} |3| храма Светаго Апостола и Првомученика и Архидијакона Стефана, кир Неофит, въ обитељи |4| Светије Гори Атона манастира рекомаго Кастамонит.

И бесе ... та съ нами мо |5| лбне да {б}исмо им били пом{оштн}ици на въздвигнутије и {обно}вљеније ... |6| ... не презресмо, нь примисмо |7| ... и ... свети манастир |8| јел... место хтитора съ въсаким усрдијем и по{ви}нова{н}ијем |9| ... ако јест обичај Светије Гори хтитору повиновати се и како ... записал и по |10| винул игумен и все братство светаго манастира того у свом записани{ју} |11| у томзи да пребивају непремено никогда дондеже стојит свети мона{с}тир.

|12| И јеште утаксах, ја, челник Радич, да давам светому манастиру на годиште |13| двадесети литър сребра, што им ће бити за храну да си купу{ју} жито. {И} |14| за овози да приходе vsако годиште, о празнику Светаго Великомученика |15| Христова Георгија да си онози узимају. И овози да јест непремено на vsако |16| годиште, освен инога што ћу помагати и крепити свети манасти{р} |17| и подвизати, јелика ми рука пода{в}а.

Овози да буде тврд{o и непок}о |18| лебимо до{н}де{же} сьм жив. По пре...стви же мојем јеже к Господу да си |19| има свет{и м}онастир рекоми {кас}тамонитски од мојих сель седьм |20| сель што су записана у господском хрисовуљу. Въместо онехзи два |21| десити литър онемзи да се помага свети манастир што доходи |22| од онехзи седьм сель. И делове што имам у Руднику и коло што сьм съ |23| градил у м{o}м селу у Каменице. И од делов и од кола половин{у} да и |24| ма свети манастир кастамонитски што доходи, а половин{а} |25| да је манастиру Светаго Георгија на Враћевштиц{и. И} ово |26| зи да стоји м{е}жду њими тврдо и непремено, дондеже стоје оба мо{настира}.

|27| Сија вишепи{са}на записаше се въ лето 6939, индиктион {?}.

3.3. Филолошки коментари уз транскрибовани текст

Иако је графема њ у великом броју примера у повељи написана на етимолошком месту, текст повеље прочитали смо екавски на основу два примера у којима је писар уместо графеме њ написао е: Онехзи 22 (ген. мн.) и оу Каменице 23 (лок. јд.). Пример Стефана 4 не може се у погледу овога узети као релевантан будући да је грч. име Στέφανος у стсрп. језику од

најстаријих времена адаптирано на различите начине – и са ђ и са е (исп. богату грађу у Даничић 1863–64: III, 169–175, 194).

Будући да у овој повељи није уочен ни један пример вокализације полугласника, у транскрибованом тексту повеље обележили смо ову фонему помоћу њ, како у оним деловима повеља у којима је полугласник употребљен у духу српскословенског језика (Въ 1, въсакомоу 1, въ 1, 3, ч(ь)стньи 2, въ 2, съ 4, въздвигнѹтїе 5, въсакъим[ь] 8, възмѣсто 20, съградиль 22/23, въ 27), тако и у оним деловима повеља у којима је – написан са двоструком варијом (кендемом) изнад – употребљен у духу српског народног језика у функцији обележавања наставка ген. мн. именица (сельъ 20, 22, в. Младеновић 1992). Према ова два примера претпоставили смо изговорни полугласник у наставку ген. мн. и у примеру сель 19, иако се због избледелог текста на крају реда не види има ли кендеме над јером. Пример нѣ 6 неутралан је у погледу овога јер може припадати и српскословенском и српском народном језику. Како показују наведени примери за обележавање изговорног полугласника – поред танког јера – употребљава се и дебело јер у духу ресавског правописа (опширније у т. 6).

Облике литръ 13, 21 и дѣловъ 24 прочитали смо као **литър** и **делов**, дакле без полугласника у ген. мн. Поред тога, у примеру литръ 13, 21, као и у примерима смь 18, 22 и сѣдмь 19, 22, у транскрибованом тексту донели смо и секундарни полугласник (**литър**, **сьм** и **сѣдъм**), који у оригиналу повеље није обележен.

Облик ч(ь)стньи 2 прочитали смо као **чѣсни** будући да се сугласник т у сугласничкој групи **-стн-** (<**-сьтн-**>) у првој половини XV века по традицији писао, али не и изговарао.

У примеру Геурѣѣ 15, 25 претпоставили смо читање **Георгија**, мада се не може сасвим искључити ни читање **Ђеорђија**.

4. Дипломатичке одлике и садржај повеље

Дипломатичка структура повеље начелно одговара обрасцу краћих старосрпских даровница. Чине је: (а) уводни део (протокол), од 1. до 6. реда; (б) средишњи део, од 6. до 26. реда; и (в) закључни део (есхатокол), 27. ред.

Протокол почиње симболичном инвокацијом крста, након које следи и вербална инвокација: † Въ име ѡ(тъ)ца и с(ь)на и с(ве)т(а)го д(ѣ)ха· 1. Оваква инвокација се веома често употребљавала у записима и натписима из XIII, XIV и XV века са територије Рашке, али не и у рашким црквеним повељама, у којима – према речима С. Станојевића (1928: 42) – само овај случај представља поуздан пример. Формулар повеље специфичан је и по томе што је промулгација наведена одмах након инвокације: Да ѡс(тъ) въ свѣд[ѣ]нїе въсакомоу прѣд[ѣ] кога се ввози {пи}санїе изнесе 1 (Станојевић 1928: 221–222). Након промулгације долази интитулација: ѡд чѣлникъ Радич(ь) пишоу сѣд 2. Остатак протокола (2–6 ред) чини интервенција: ... како прїиде к намъ ч(ь)стньи въ с(ве)щенноинѡкох(ь) игѣме {нь} |з| Храма С(ве)т(а)го Ап(о)с(то)ла и Прѣвом(ѣ)ч(е)н(и)ка и Архїдїакъна Стефана квр(ь) Невфит(ь) въ

Уставни облик *ї* потврђен је у великом броју примера: свѣд[ѣ]ніе 1, сѣа 2, прїиде 2, Архідіакѡна 3, въздвигнѣтїе 5, {вбно} вленїе 5, с(вє)тїи 7, хтїтѡра 8, оусрѣдїемь 8, итд.

Троного *т* је редовно: С(вє)т(а)го 3, Стефана 3, хтїтѡра 8, хтїтороу 9, повиновати 9, братство 10, мнѡстира 10, того 10, томзи 11, стоит[ь] 11, оутаѣах[ь] 12, итд. У једном је примеру употребљено и високо *т* у облику седмице (стоє 26), док се високо *т* са пречком преко стуба не употребљава.

Широко *є* је забележено у функцији обележавања групе *је* на почетку речи: ел... 7, еце 12, елика 17, еже 18, а широко *о* у два примера у иницијалној позицији: *о* 14, *о*нехзи 22.

Бубњевито *в* је потврђено само у једном примеру (вѣ 26), и то са уписаним високим *ъ* у горњи део слова, бубрежасто *в* није забележено.

Широко *с* налазимо у једном примеру на почетку речи: Сѣа 27. Издужено и среће се такође на почетку речи, у два примера (И 12, 22), док издужено *к* није присутно.

Није потврђено слово *з* са високом главом.

6. Напомене о правописним одликама повеље

Писар повеље, са мање или више доследности, пише ресавским правописом, што је и очекивано у повељама насталим у доба Деспотовине и на њеном тлу.

Графема *ъ* употребљава се у позицијама карактеристичним за ресавски правопис. Њоме је обележен, додуше недоследно, изговорни полугласник у предлозима и префиксима *вѣ(-)*, *сѣ(-)* и *кѣ(-)* и у иницијалном *вѣ-* у заменичким коренима *вѣс-* и *вѣсак-*: Вѣ 1, вѣ 2, 27, вѣсакѡим[ь] 8, вѣмѣсто 20 (али и вѣ 1, 3, вѣсакомоу 1, въздвигнѣтїе 5); сѣградиль 22/23 (али и сѣ 4, 8, кѣ 18). Враћање у употребу графеме *ъ* одразило се и на писање вокалног *р*, тако да се, поред фреквентнијих примера са *рь* (Прьвом(ѣ)ч(є)н(и)ка 3, тврѣд{о} 17, тврѣдо 26), у једном примеру пише и *рѣ* (оусрѣдїемь 8) (уп. Младеновић 2007/2008).

У духу ресавског правописа графема *ы* налази се у великом броју примера (укупно 17) написана на етимолошком месту: ч(ь)стѡни 2, С(вє)тъѣ Горы 4, были 5, вѣсакѡим[ь] 8, вѣычаи 9, С(вє)тъѣ Гѡры 9, прѣвѣваю 11, вѣги 13, с(вє)тъи 17, 21, 24, с(вє)ты{и} 19, {кас}тамѡнитскѡи 19, кастамѡнитскѡи 24, вышѣпи{са}ннаа 27. Забележено је укупно 14 примера у којима се на месту етимолошког *ы* налазе графеме *и* и *ї*, као и графемска комбинација *їи*: мнѡстира 4, 10, {в}исмо 5, с(вє)тїи 7, 11, мнѡстирь 7, 21, 24, мнѡс{т}ир{ь} 11, мнѡстирьѣ 12, мѡнѡсти{рь} 16, {м}ѡнѡстирь 19, рекомї 19, мнѡстироу 25.

Једна од најизразитијих одлика ресавског правописа је доследна употреба графеме *ї* у функцији обележавања вокала *и* испред консонанта *ј* (тзв. редуковано *и*). Примери за групу *и + ја*: сѣа 2, Архідіакѡна 3, Гевргїа 15, 25, Сѣа 27. Примери за групу *и + је*: свѣд[ѣ]ніе 1, {пи}санїе 1, въздвигнѣтїе 5, {вбно} вленїе 5, оусрѣдїемь 8, по{ви}нова{н}їемь 8. Пример за групу *и + ју*: записанї{ѣ} 10. Поред ове позиције, графема *ї* се употребљава и у стра-

17, Сја 27), а налазимо је и на унутрашњем слогу (двадесети 13, хрѣнѣ 13), као и у облицима {м}мнастѣрь 19, ммнастѣра 10, ммнастѣрь 24, ммнастѣроу 25. Изнети материјал је у великој мери подударан са материјалом Есфигменске повеље деспота Ђурђа, у којој Ивић (Есфигменска 1989: 17) претпоставља да *варија* означава место акцента према старијој акцентуацији. Ипак, овде изнети материјал оскудан је и противречан, те не даје повода за сигурнија закључивања у погледу функције овога акценатског знака.

Најнижу фреквенцију међу акценатским знацима има тзв. двострука варија (*кендема*): ља 2, 12, бѣли 5, нѣ 6, всакѣ 14, оузимаю 15, киѣ 16, селѣ 20, 22. У највећем броју изнетих примера (изузетак је киѣ 16) двострука варија вероватно означава наглашену или ненаглашену дужину (уп. Есфигменска 1989: 17).

Поред поменутих акценатских знакова у једном броју примера употребљен је над почетним вокалом у складу са старом традицијом искључиво као правописни знак и спиритус ленис, најчешће самостално (и 1х2, 3, 9, 10, 16, 17, 22, Ап(о)с(то)ла 3, Архидјакѣна 3, оусрѣдјемъ 8, игоумень 10, оу 11, 20, 22, оутѣѣах[ъ] 12, о 14, оузимаю 15, ѡвози 15, Ѡвози 17, ѡнѣмзи 21, онѣхзи 22, имамъ 22), а понекад и комбинацији са оксијом: ѡ(тъ)ца 1, еце 12, елика 17.

Од осталих правописних црта које не представљају посебно обележје ресавске традиције поменућемо: а) обележавање вокала *о* помоћу графеме *ѡ* у иницијалној позицији (ѡ(тъ)ца 1, ѡвози 1, 14, 15, 17, 25/26, ѡвѣтѣли 3, ѡбѣгаи 9, ѡвози 15, ѡсѣтѣнѣ 16, ѡнѣхзи 20, Ѡнѣмзи 21, ѡба 26), а знатно ређе и у медијалној (укупно 20 примера са *ѡ* наспрам 60 примера са *о*) и у финалној позицији (само 1 пример); б) обележавање вокала у помоћу графема *оу* и *ѡ*, а у једном примеру и помоћу *ю*: м{е}ждю 26; в) обележавање консонаната *љ* и *ћ* помоћу графема *л* и *к* и прејотованих вокала: {ѡвнѡ} вленѣ 5, киѣ 13, Вракѣвцици {и} 26, киѡ 16; г) обележавање дужине вокала удвајањем графеме: поѡа {ѡ}ѡа 17, имѡа 19, 23/24, поѡаѡа 21.

7. Напомене о језичким одликама повеље

7.1. Напомене о фонетским и фонолошким одликама

Вокалски систем повеље чини шест јединица: поред пет класичних вокала: /a/, /e/, /i/, /o/, /y/ у повељи налазимо и старосрпски полугласник /ь/ примарног и секундарног порекла (примере и објашњења у т. 3.3.). Као што је већ показано у т. 3.3. текст повеље одликује екавска замена „јата“. У кратком тексту повељу нису забележене лексеме са вокалним *л*. Примери за вокално *р*: Прѡвом(ѡ)ч(ѣ)н(и)ка 3, оусрѣдјемъ 8тврѣд {о} 17, тврѣдо 26.

Стара промена *ѡѡ(-) > у(-)* у духу народног језика присутна је, наравно и овде: оу 10, 11, 20, 22, 23х2, оузимаю 15. Чување групе *ѡѡ(-)* као одлика српскословенског језика заступљено је уводном и закључном делу повеље: ѡѡ 1, ѡѡ 2, 27, ѡѡ 1, 3 и ѡѡздвиѣнѣтѣ 5 (усамљено стоји пример ѡѡмѡсто 20).

оу Каменице (лок. јд. ж. р.) са наставком *-e* (< *-ѣ*) преузетим од тврдих основа, а данас широко распрострањеним на подручју косовско-ресавског дијалекта.

Међу облицима заменица пажњу нам најпре привлачи облик личне заменице 1. л. јд. *ѡа* (2, 12) у духу народног језика (у српскословенском очекујемо *азь*), а затим и облик именичке заменице кога 1 (акуз. јд.) са формантом *-ѡа*, такође у духу народног језика (српскословенски формант *-ѡо* потврђен је код придевских заменица и придева одређеног вида, в. ниже). Деклинацију придевских заменица карактерише присуство великог броја показних заменица са партикулом *-зи* у духу народног језика: *ввози* 1, 14, *томзи* 11, *внози* 15, *Ѡвози* 17, *внѣхзи* 20, *Ѡнѣмзи* 21, *онохзи* 22, *ввози* 25/26, али и присуство српскословенских форми општих заменица: *вѡскомоу* 1, *вѡскым[ѡ]* 8, *вѡе* 9, *вѡско* 14, *вѡскѡ* 15, као и један пример са српскословенским формантом *-ѡо* у ген. јд. показних заменица: *того* 10. У два примера забележена је дативска енклитика повратне заменице *себе*, *се*: *си* 13, 18.

Српскословенски облици ген. јд. придева одређеног вида доминирају у тексту повеље: *с(вѣ)т(а)го* 1, 10, *С(вѣ)т(а)го* 3, 14, 25 (м. р.) и *С(вѣ)тънѣ* 4, *С(вѣ)тънѣ* 9 (ж. р.). Забележен је само један облик у духу народног језика: *инога* 16.

Као и у Есфигменској повељи деспота Ђурђа и овде је народни језик сразмерно најбоље заступљен у личним глаголским облицима. У облицима 3. л. јд. и мн. презента доминирају облици са наставцима у духу народног језика: *пода{в}аа* 17, *имаа* 19, 23/24, *помагаа* 21, *доходѡи* 21, 24, *стои* 26 (само у једном примеру у духу српскословенског језика *стоит[ѡ]* 11); *прѣвѡваю* 11, *оузимаю* 15, *прихѡде* 14, *воудѣ* 17, *стоѣ* 26. У духу народног језика налазимо и облике аориста (*прѣзрѣсмо* 6, *примисмо* 6) и футура (*кѡе* *быти* 13, *кѡ* *помагати* и *крѣпити* ... и *подвизати* 16/17). Од осталих глаголских облика треба поменути 1. л. јд. презента са двојаким наставцима (*пишоу* 1, али и *давамъ* 12, *имамъ* 22), затим облик 1. л. јд. перфекта (*смѣ* *сѡградилъ* 22/23), као и 1. л. мн. потенцијала (*{в}исмо* *вѡли* 5). Српскословенску црту представља употреба партиципа презента пасивног у примерима: *рекомаго* 4, *рекомѡ* 19 и *{непок}ољѡвимо* 17/18.

Забележена је конструкција са партиципским пасивом ... *ѡо соу* *записана оу госпѡдскомѡ хрѡсѡвѡлоу* 20, као и неколико примера конструкције са рефлексивним пасивом: *ис(тъ) вѣ* *сѡд[ѡ]нѣ* *вѡскомоу* *прѣд[ѡ]* *кога* *се* *ввози* *{пи}самѣ* *изнесе* 1, *да* *се* *помагаа* *с(вѣ)тънѣ* *мнѡнастирь* 11, *Сѡ* *вышепи{са}* *ннаа* *записаше* *се* *вѣ* *лѣт(о)* *зѡдѡ* 27.

Партицип перфекта пасивни (*вышепи{са}ннаа*) употребљен у последњем примеру представља одлику средњовековног административног стила.

7.3. Напомене о лексичким одликама

Од лексичких особености повеље указаћемо на присуство једног броја грецизама, познатих у српским средњовековним споменицима различити-

тих жанрова. Истичемо најпре хришћанску терминологију¹¹: игоумень, апостоль, манастирь, хгѣтврѣ, архїдїаконѣ, а затим и термине који припадају другим семантичким сферама: литра, хрисовоуль, индїктївнѣ, курѣ, као и један број грчких личних и географских имена: Стефанѣ, Немфитѣ, Гевургїе, Адвнѣ, Кастамонитѣ (и придев кастамонитскїи)¹². Посебно треба истакнути глагол оутѣждати „уредити, устројити“, који је позајмљен према грчкој именици τάξις „ред, наредба, уредба“ (Горски–Мајнарић 1983: 408), а забележен и у неколико других повеља из истог периода (опширније у Поломац 2007).

Поред неколико горепоменутих грецизама, српску средњовековну сакралну лексику добро илуструју и следеће лексеме: прьвомоученикѣ (вероватно калк према грч. πρωμαρτυς, Zett 1970: 248), великомоученикѣ (вероватно калк према грч. Zett 1970: μεγαλομαρτυς), свеценноиницѣ, доухѣ, швитѣль, братство, храмѣ, оуцрѣдїе и повинованїе.

Истакнућемо овде и лексеме дѣль (лат. partes) „идеални део рударског или топонионичарског постројења“ (Лексикон 1999: 144) и коло „топионица“¹³, које припадају средњовековној рударској терминологији, као и феудалну титулу челникѣ¹⁴.

Од непроменљивих речи посебно треба поменути лексему шсвѣнѣ „осим, изузев“, непознату савременом српском језику.

7.4. Напомене о синтаксичким одликама

Синтаксички склоп повеље садржи неколико карактеристичних падежних конструкција. Поменућемо најпре конструкције са беспредлошким акузативом и акузативом са предлогом на у значењу фреквентивности (Павловић 2007: 188–189), које су блокиране итеративизатором *всакѣ* и лексикализоване ознаком јединице временске мере (годице): И за *ввози* да *прихѣде* *всакѣ* годице 13/14, И *ввози* да *ес(тъ)* *непрѣмѣнно* на *всакѣ* годице 15/16. У примерима да *давамъ* *с(ве)томѣ* *мннастирѣ* на годице 12 и О празнику *С(ве)т(а)го* *Великом(ѣ)ч(е)н(и)ка* *Х(ристо)ва* *Гевургїа* да си *ввози*

11 Лексеме смо наводили у оригиналној графици нормализованим правописом.

12 Будући да су у питању општепознати термини овом приликом нисмо сматрали да је потребно посебно наводити ни значење ни грчки извор.

13 Назив долази од великог точка, некад названог и *паочаник*, који је покретан воденом енергијом надимао мехове за постизање неопходне температуре у пећима изграђеним од дрвета, метала и глине, а које су се морале знатним делом реконструисати приликом сваког пуњења (Лексикон 1999: 400–401).

14 Ова се титула у средњовековној Србији користила у различитим значењима (опширно у Благојевић 2001: 208–245). За време деспота Стефана и деспота Ђурђа, челник је у хијерархији државне администрације други по реду достојанственик, одмах иза великог војводе. Међу великим бројем дужности које обавља челник истичу се брига о дворској управи, заступање владара у цивилним пословима (посебно у земљишним споровима), а понекад и у војним и дипломатским. Широка овлашћења којима су располагали, боравак на двору, близина владара и најтешња сарадња, посебно судска овлашћења, омогућавало је челницима да буду непосредни извршиоци и заштитници многих одредби у повељама српских владара (Благојевић 2001: 244–245).

оузимаю 14/15 фреквентивност је исказана конструкцијама на + акузатив и о + локатив, при чему је одсуство итеративизатора као формалног маркера фреквентивности надомешћено инхерентном семантиком управних глагола давати и оузмати (Павловић 2007: 190–191). Предлошко-падежна конструкција вѣ + акузатив употребљена је у промуглацији у значењу интенционалности (Павловић 2007: 301): Да кес(тъ) вѣ свѣд[ѣ]нїе вѣсакомоу 1. У једном је примеру забележена и предлошко-падежна конструкција вѣ + локатив у значењу комитативности¹⁵: Ч(ѣ)стныи вѣ с(вѣ)ценноинвокох(ѣ) 2 (данас обичније међу + инструментал).

Конструкција са поновленим предлогом оу забележена је у једном примеру: и коло цю смѣ съградиѣ оу м{о}мѣ селоу оу Каменице 22/23 (Грковић-Мејдор 2007а: 154–174).

Старији редослед енклитика илустрован је у примеру цю им(ѣ) кѣ быти за хранѣ 13. Из проблематике реда речи издвајамо и старији распоред главних реченичних целина (допуна – предикат) представљен примерима¹⁶: ... прѣд[ѣ] кога се ввози {пи}санїе изнесе 1 и ...ако кес(тъ) вбычди с(вѣ)тыне Гвры хтїтороу повиновати се 9.

Поред редоследа речи последњи пример илуструје чување инфинитива у функцији допуне управној речи (односно одсуство данас обичније конструкције *да* + *през.*).

Садржај даровнице условљава употребу великог броја независних реченица са оптативним *да* у којима је често развијена и императивна значењска нијанса¹⁷: Да кес(тъ) вѣ свѣд[ѣ]нїе вѣсакомоу 1, оу томзи да прѣвѣваю непрѣвѣнно никогда 11, И за ввози да прихѣде вѣско годице 13/14, И ввози да ес(тъ) непрѣвѣнно на вѣсакѣ годице 15/16, Ввози да боуде тврѣд{о и непок} олѣвимо 17/18, да си имаа с(вѣ)ты{и м}внастирь рекомї {кас}тамонитскыи вѣд[ѣ] мои(ѣ) сель седмѣ сель 19/20, Внѣмзи да се помагаа с(вѣ)тыи мвнастирь 21, половин{оу} да имаа с(вѣ)тыи мвнастирь кастамонитскыи 23/24, половин{а} да је мвнастироу с(вѣ)т(а)го Великом(ѣ)ч(ѣ)н(и)ка Х(ристо)ва Гевргїа на Бракиѣвциц{и} 25/26, ввози да стои м{ѣ}ждѣ ними тврѣдо и непрѣвѣнно 25/26. Како показују наведени примери оптативно *да* најчешће се реализује у контакту са личним глаголским обликом (по правилу 3. л. јд./мн. презент), а од њега може бити одвојено једино енклитиком *си*. Усамљено стоји пример да си ввози оузимаю 14/15 који илуструје старији редослед речи (допуна + предикат).

У релативно кратком тексту забележено је неколико типова зависних реченица. Поменућемо најпре изричне реченице које се уводе везницима *да* и како: И еце оутаѣх[ѣ] наа чѣлникъ Радич(ѣ) да давамъ с(вѣ)томѣ мвнастирь на годице двадесети литрь сребра, цю им(ѣ) кѣ быти за хранѣ да си

15 У Струшком препису Душановог законика налазимо живе вѣ христианѣхъ (= међу хришћанима), уп. Грицкат-Радуловић 1975: 152.

16 Овакав редослед се у XIV веку замењује редоследом предикат – допуна (в. Грицкат 1972: 94).

17 У повељама са територије Деспотовине потврђене су конкурентске форме са оптативним *нека* већ од почетка XV века (Грковић-Мејдор 2007б: 210)

коупѡ{ю} жито 12/13 и ња челникъ Радичъ(ь) пишоу сѧ · како прїиде к намъ ч(ь) стнѣи въ с(ве)щенноинвокох(ь) игѡме{нь} ... 2. Како показује први пример везник да употребљава се и као везник намерне реченице (да си коупѡ{ю} жито).

Насупрот само једном примеру са кѡто као везником односних реченица (Да ес(ть) въ свѣд[ѣ]нїе въсакомоу прѣд[ѣ] кога се ввози {пи} санїе изнесе 1), забележен је велики број примера употребе везника цо: И еце оутѡѡх[ѣ] ња челникъ Радичъ(ь) да давамъ с(ве)томѡ мнѡстирѡ на годище двадесети литрѣ сребра, цо им(ь) кне быти за хранѡ да си коупѡ{ю} жито 12/13, ... да си имаа с(ве) ты{и м} мнѡстирѣ рекомї {кас} таммнитскыи вѡд[ѣ] моих(ь) сель седмѣ сель цо соу записана оу госпѡдскомѡ хрїсѡвѡлоу 19/20, И дѡлове цо имамъ оу Рѡднїкоу. и коло цо смѣ сѡградиль оу м{о} мѣ селоу оу Каменице 22/23, ѡнѡмзи да се помагаа с(ве)тыи мнѡстирѣ цо дохѡдїи вѡд[ѣ] Онехзи седмѣ сель 21/22, половин{оу} да имаа с(ве)тыи мнѡстирѣ кастамонитскыи цо дохѡдїи 23/24. И ввози да ес(ть) непрѣмѣнно на всакѡ годище · ѡсѡвѣнь инога цо кю помагати и крѣпити с(ве)тыи монасти{рѣ} и подвизати, елика ми роука пода{в}аа 15/17.

Српскословенским везником дондеже уводе се временске реченице којима се означава крајња граница вршења радње главне реченице: ... оу томзи да прѣбываю непрѣмѣнно никогда дондеж(е) стоит[ѣ] с(ве)тїи мнѡнас{т} ир{ѣ} 11, ѡвози да боуде тврьд{о} и непок{олѣвнїмо} дв{н} де{же} смѣ живѣ 17/18, ввози да стои м{е} ждю ними тврьдо и непрѣмѣнно, дондеж(е) стое вѡа мо{настира} 25/26.

У једном примеру забележена је начинска реченица уведена српскословенским везником еликъ: И ввози да ес(ть) непрѣмѣнно на всакѡ годище · ѡсѡвѣнь инога цо кю помагати и крѣпити с(ве)тыи монасти{рѣ} и подвизати, елика ми роука пода{в}аа 15/17.

Текстуална кохезија најчешће се остварује употребом партикуле и, самостално (4, 22, 23. ред) или у комбинацији са партикулом еце (12. ред), као и у комбинацији са анафорски употребљеним показним заменицама овѣ или онѣ (13/14, 15, 25/26. ред). У два примера налазимо само анафорски употребљену показну заменицу у овој функцији (ѡвози 17, ѡнѡмзи 21).

7.5. Закључне напомене о језичким одликама повеље

Елементи српског народног језика у повељи великог челника Радича манастиру Кастамониту из 1430/1431. год. знатно су заступљенији него у другим манастирским даровницама XIV и XV века (уп. Есфигменска 1989: 12, Јовановић 1989: 58, Јовановић 1999: 163). Распоред српских народних црта и овде начелно прати структуру повеље, мада, елементи двају језичких израза нису строго разграничени. Највише је народних црта у средишњем делу повеље, у оним деловима у којима се износи формулација дара, међутим, има их и у уводном делу повеље, у коме преовлађује српскословенски језик (уп. кога 1, ввози 1, ња 1, {в}исмо им[ѣ] были пом{ѡци} ници 5). Елементи српскословенског језика налазе се и у средишњем делу повеље, а прелаз са једног на други израз спонтан је и неусиљен, често

и у оквиру исте реченице (нпр. оу томзи да прѣбываю непрѣмѣнно никогда дондеж(е) стоит[ь] с(вѣ)тїи мнѣнас{т}ир{ь} 11 или {И} ввози да стои м{е}ждо ними тврѣдо и непрѣмѣнно, дондеж(е) стое вба мо{настира} 26/27).

Језичке црте српског народног језика заступљене у повељи не дају нам повода за сигурно закључивање о дијалекатској основици језика писара. Главне језичке одлике (екавска замена „јата“, чување полугласника, чување сонанта л на крају слога) наше повеље поклапају се са језичким одликама великог броја повеља с краја XIV и из прве половине XV века¹⁸, у којима – према речима – П. Ивића (1973: 344–345) – препознајемо косовско-ресавску дијалекатску основицу удружену са чувањем полугласника.

Литература:

Благојевић 2001: Милош Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, Јавно предузеће Службени лист СРЈ, Београд.

Влајинац 1968: Милан Влајинац, *Речник наших старих мера у тшоку векова (III)*, Београд.

Горски-Мајнарић 1973: О. Gorski i N. Majnarić, *Grčko-hrvatski ili srpski rječnik*, Školska knjiga, Zagreb.

Грицкат-Радуловић 1975: Ирена Грицкат, „Језик Струшког преписа“, у: *Законик цара Стефана Душана, књ. I: Струшки и Аџонски препис*, САНУ, Београд, стр. 125–157.

Грицкат 1972: Ирена Грицкат, *Актуелни језички и текстолошки проблеми у старим српским ћирилским споменицима*, Народна библиотека Србије, Београд.

Грковић-Мејдор 2007а: Јасмина Грковић-Мејдор, „Понављање предлога у старосрпском језику“, *Списи из историјске лингвистике*, Нови Сад/Сремски Карловци, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, стр. 154–174.

Грковић-Мејдор 2007б: Јасмина Грковић-Мејдор, „Развој хипотактичког ДА у старосрпском језику“, *Списи из историјске лингвистике*, Нови Сад/Сремски Карловци, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, стр. 204–231

Даничић 1863–1864: Ђуро Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских I–III*, Биоград (Фототипско издање, Вук Караџић, 1973. год.)

Есфигменска 1989: *Есфигменска повеља деспота Ђурђа*, приредили Павле Ивић, Војислав Ђурић и Сима Ђирковић, Југословенска ревија/Завод за заштиту споменика културе, Београд/Смедерево.

Ивић 1973: Павле Ивић, „О језику у писмима султаније Марѣ“, *Јужнословенски филолоџ*, књ. XXX/1–2, стр. 337–345.

18 Овакво стање одликује све повеље кнеза Лазара и деспота Стефана (уп. Младеновић 2003 и 2007. Према мојим подацима ексцерпираним за потребе докторске дисертације о језику у повељама деспота Стефана и деспота Ђурђа, примери промене ə>a забележени су једино у двома повељама деспота Ђурђа: у повељи Дубровнику издатој 29. децембра 1405. године (заједно са мајком Маром и браћом, непознат писар) и у повељи градачком митрополиту Венедикту од 6. септембра 1456. године (заједно са сином Лазаром, писар велики логотет Степан Ратковић).

Ивић 1988: Павле Ивић, „Историја језика“, у: *Језик српскохрватски/ хрватско-српски, хрватски или српски*, Извадак из 2. изд. Енциклопедије Југославије, Југословенски лексикографски завод *Мирослав Крлежа*, Загреб, стр. 5–54.

Јерковић 1996: Вера Јерковић, „Полуустав у српским повељама од краја XIV и током XV века, *Зборник Маџице српске за филологију и лингвистику*, књ. XLII, Нови Сад, стр. 89–113.

Јерковић 2004: Вера Јерковић, „Гирилица српскословенског периода (Палеографски приступ проучавању и општи увид у њен развој)“, *Предавања из историје језика*, Филозофски факултет, Нови Сад, стр. 87–102.

Јовановић 1989: Гордана Јовановић, „О повељи деспота Стефана Лазаревића манастирима Тисмани и Водици из 1406. године“, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, књ. 19/1, Београд, стр. 53–58.

Јовановић 1999: Гордана Јовановић, „О повељи деспота Стефана Лазаревића Лаври св. Атанасија из 1414/1415. године“, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, књ. 28/1, стр. 155–163.

Лексикон 1999: *Лексикон српског средњег века* (приредили Р. Михаљчић и С. Ђирковић), Knowledge, Београд.

Младеновић 1992: Александар Младеновић, „Прилог тумачењу постанка генитивног множинског наставка *-а* у једном делу српског језика“, *Зборник Маџице српске за филологију и лингвистику*, књ. XXXV/2, стр. 7–36.

Младеновић 2003: Александар Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, Чигоја штампа, Београд.

Младеновић 2007: Александар Младеновић, *Повеље деспота Стефана*, Чигоја штампа, Београд.

Младеновић 2007/2008: Александар Младеновић, „О једној правописној особини у повељама кнеза Лазара и деспота Стефана“, у: *Археографски ирилози*, XXIX/XXX, 71–87.

Милићевић 1867: Милан Ђ. Милићевић, „Манастири у Србији“, *Гласник српског ученог друштва*, књ. XXI, стр. 1–98.

Новаковић 1881: Стојан Новаковић, „Велики челник Радич или Облачић Раде“, *Гласник српског ученог друштва*, књ. L, стр. 122–164.

Новаковић 1912: Стојан Новаковић, *Законски споменници српских држава средњег века*, Српска краљевска академија, Београд (фототипско издање, Лирика, Београд, 2004).

Павловић 2007: Слободан Павловић, *Дешерминативни падежи у старосрпској њословној правој писмености*, Матица српска, Нови Сад.

Поломац 2007: Владимир Поломац, „Два незабележена грецизма у старосрпском језику (глаголи *гарейсаши* и *ушаксаши*)“, *Наш језик* XXXVIII/1–4, стр. 65–70.

Спремић 1994: Момчило Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, Српска књижевна задруга, Београд.

Станојевић 1928: Станоје Станојевић, *Студије о српској дипломатици I*, Београд.

Стојановић 1890: Љубомир Стојановић, „Стари српски хрисовуљи, акта, биографије, летописи, типичи, поменици, записи, и др.“, *Споменик СКА*, књ. III, стр. 1–226.

Тошић 1976: Вера Тошић, „Велики челник Радич“, *Зборник Маџице српске за историју*, књ. XIII, стр. 7–20.

Трифуновић 1996: Ђорђе Трифуновић, „Завештање манастиру Кастамониту“, *Источник*, бр. 17/18, Београд, стр. 129–133.

Шкриванић 1973: Гавро Шкриванић, „Властелинство великог челника Радича Поступовића“, *Историјски часопис*, књ. XX, стр. 125–136.

*

Oikonomidès 1978: *Actes de Kastamonitou*. éd diplomatique par N. Oikonomidès (Archive de l' Athos IX), Paris.

Sadnik/Aitzetmüller 1955: Linda Sadnik und Rudolf Aitzetmüller, *Handwörterbuch zu den altkirchslavischen texten*, Carl Winter Universitätsverlag Heidelberg/ Mouton&co, Gravenhage.

Vasmer 1944: Max Vasmer, *Die grichischen Lehnwörter im Serbokroatischen*. Abhandlungen der Preußischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historisch Klasse, Nr. 3, Berlin.

Zett 1970: Robert Zett, *Beiträge zur Geschichte der Nominalkomposita im Serbokroatischen (Die altserbische Periode)*, Slavistische Forschungen 9, Bohlaus Verlag, Köln.

THE COMMANDER IN CHIEF (*VELIKI ČELNIK*) RADIČ CHARTER TO THE KONSTAMONITOU/KASTAMONITOU MONASTERY IN THE MOUNT ATHOS FROM THE YEAR OF 1430/1431

Summary

This paper presents the publication of the original alphabet and transcribed text of the charter of the medieval Serbian feudal lord, the Commander in Chief (*veliki čelnik*) Radič, to the Konstamonitou/Kastamonitou monastery in the Mount Athos from 1430/1431 year. Along with the required philological and linguistic comments, a fascimile of the charter is given, since it is a customary practice in papers of this kind.

Vladimir Polomac

Додатак: Фотографија повеље (Архив САНУ, 8885/3)

